



עמדות מורים כלפי תכנית "אופק חדש"

דו"ח מחקר

2011-36

יצחק גילת

אדר תשע"א מרס 2011



תקציר

"אופק חדש" הוא שמה של רפורמה המיועדת לשנות את פני החינוך באמצעות שורה של צעדים אשר אמורים להעלות את מעמד המורה, לקדם את הישגי התלמידים ולשפר את רווחת המורים ואת איכות ההוראה. התכנית מיושמת במערכת החינוך באופן הדרגתי החל משנת תשס"ט. תכנית "אופק חדש" עוררה מחלוקת שבאה לידי ביטוי בשיח החינוכי והציבורי אך הדיון במשמעויותיה אינו מבוסס על ראיות מחקריות מכיוון שהללו מועטות ביותר. המחקר הנוכחי בחן עמדות ותפיסות של מורים ביחס לתכנית ולהשפעותיה על היבטים שונים של עבודתם.

המדגם כלל 97 מורים המלמדים בבתי ספר יסודיים ובחטיבות ביניים, בעלי ותק ממוצע של 16 שנים, אשר ממלאים מגוון תפקידים בבית הספר. כל המשתתפים במחקר לקחו חלק בתכנית "אופק חדש". הנתונים נאספו באמצעות שאלון סגור ברובו, שבחן את תפיסות הורים לגבי השפעת התכנית על היבטים שונים בבית הספר ואת עמדותיהם כלפי התכנית. השאלון כלל גם שאלה פתוחה על היתרונות והחסרונות של התכנית.

הממצאים מראים שהתכנית נתפסת כמקדמת את הישגי התלמידים ומסייעת באופן מיוחד לאוכלוסיות מיוחדות. התרומה לתלמידים מיוחסת לתוספת השעות הפרטניות ולעבודה בקבוצות קטנות. מסגרות אלה מעודדות יצירה של דיאלוג עשיר המאפשר למורה להכיר טוב יותר את התלמיד ומקדם את הקשר ביניהם. בשונה מההשפעה המקדמת של התכנית על התלמידים, השפעתה על המורים נתפסת באופן ביקורתי על ידי המשיבים. אמנם רוב המורים סבורים שהתכנית השפיעה לחיוב על השכר אך מתברר שאין די בכך כדי להעלות את שביעות הרצון מן העבודה. התמונה המצטיירת מן הנתונים מעלה שהשינויים יצרו תחושת מועקה ופגמו בחדוות העבודה. כמחצית המורים מגלים רמה נמוכה של שביעות רצון כללית מן התכנית. שביעות הרצון נמוכה במיוחד בשאלה המודדת את העמדה הרגשית כלפי התכנית - כמעט שני שלישים מן המשיבים אינם שמחים להיות חלק מתכנית אופק חדש. עוד עולה מן הנתונים שכמעט כל המשיבים סבורים שהעומס המוטל עליהם בגלל התכנית הוא רב מידי ויותר ממחצית המשיבים מרגישים שהתכנית פוגעת באווירה בבית הספר. ניתוח תשובות לשאלה פתוחה מעלה שתחושת העומס נובעת בעיקר מתוספת מטלות הדרושות להכנת המפגשים הפרטניים ומשעות עבודה ארוכות מאד שנמשכות גם בבית. הפגיעה באווירה בבית הספר מוסברת על ידי לחץ להישגים וצמצום באוטונומיה ובגמישות העבודה.

חלק מן העמדות הביקורתיות כלפי התכנית מוסבר על ידי התנגדויות צפויות לשינויים ארגוניים הנכפים מבחוץ. יחד עם זאת, הממצאים מצביעים על הצורך להקשיב לקולם של המורים כדי למצוא דרכים להתמודד עם תהליך השחיקה, שדווח גם במחקר נוסף שהושלם לאחרונה (פישרמן, בהכנה). לנוכח פרק הזמן הקצר בו מופעלת התכנית יש צורך בהמשך מעקב מחקרי כדי להעריך את יציבות ההשלכות של התכנית על התלמידים ועל המורים.



מבוא

"אופק חדש" הוא שמה של רפורמה במערכת החינוך, אשר הוכנה על ידי משרד החינוך בשיתוף עם הסתדרות המורים והחלה להיות מיושמת בשנת תשס"ט. היעדים האסטרטגים של התכנית מכוונים לשני מוקדים: קידום מעמד המורים ושיפור הישגי התלמידים והאווירה בבית הספר. אשר למורים, מטרת התכנית היא לשפר את מעמדם ואת המוטיבציה שלהם לעבודת ההוראה. מטרה זאת אמורה להיות מושגת באמצעות העלאה משמעותית של השכר, העמקת הקשר עם התלמידים והעשרת ההשתלמויות המקצועיות. תרומת התכנית עבור התלמידים אמורה להתבטא בשיפור ההישגים הלימודיים, קידום אוכלוסיות בעלות צרכים מיוחדים ויצירת אקלים בית ספרי משופר. כדי להשיג מטרות אלה נעשה שינוי בהרכב המשרה של המורים כך שנוספו שעות שהייה בבית הספר ושעות הוראה פרטניות המיועדות להגדיל את הנגישות לתלמידים, להפחית אלימות ולאפשר מילוי משימות, שעד כה נעשו בבית, כגון תכנון פעילויות בית ספריות, הכנת שיעורים, בדיקת עבודות בבית הספר. כמו כן הוגדלו השעות הפרטניות בהן יכולים המורים להקדיש תשומת לב רבה לתלמידים בודדים ולקבוצות קטנות.

תכנית "אופק חדש" עוררה מחלוקת חריפה בקרב אנשי חינוך, אשר באה לידי ביטוי בשיח הציבורי מאז הוצעה ועד היום. משרד החינוך והסתדרות המורים רואים ב"אופק חדש" תכנית דגל שעשויה לחולל מהפיכה בשדה החינוך (הסתדרות המורים (2008). כך, למשל, בן פרץ (2008) מתארת את התכנית כהגשמת חלום העתידה להחזיר את החינוך לבית הספר: "הארכת שהות המורים בבית הספר תקדם מקצועית את המורים ותאפשר להם להתנסות בדרכי הוראה חדשות. הודות ליצירת קבוצות לימוד קטנות יוכלו התלמידים לממש את יכולותיהם. כל מורה יעיד על תחושת סיפוק הנובעת מהצלחת תלמידיו ומיכולותיו לתרום לצמיחתם בידע, ביכולת ובמימוש עצמי". מנגד נשמעות ביקורות הגורסות שהתכנית גורמת להרעה בתנאי העבודה של המורים, כפי שניתן לקרוא, למשל, באתר מיוחד שמביע את מחאת המורים כנגד התכנית (<http://www.2all.co.il/Web/Sites/morim>). התגובות השליליות לתכנית "אופק חדש" מוסברות באמצעות תהליכי התנגדות לשינויים במערכות חינוכיות, המוכרות ממקרים קודמים של רפורמות חינוכיות. אופלטקה (2008) טוען שהתנגדויות כאלה יכולות לנבוע ממקורות שונים, ביניהם מחסומים תרבותיים שגורמים להעדפת הקיים המוכר על פני החדש הלא מוכר, ממחסומים אישיים כמו העדפת החינוך הקיים לפני "אופק חדש", תחושת מסוגלות נמוכה לעמוד במשימות החדשות (בעיקר הוראה פרטנית) והיעדר פיצוי הולם על התוספת בשעות העבודה. הדיון בסוגית "אופק חדש" מתבסס על שיקולים עיוניים הנוגעים לעבודת המורה ותהליכי למידה – הוראה וכן על תגובות של אנשי חינוך המובעות באופן שוטף בבמות שונות כמו עיתונות ואינטרנט. התבססות על ראיות מחקריות היא מועטה ביותר מכיוון שעד כה נערכו מעט מאד מחקרים שבחנו את התכנית. במחקר שבחן את התפיסות של מורים מתחילים, בשנת עבודתם הראשונה, לגבי תכנית "אופק חדש" (גילת, שגיא, גונן ועזר, 2009) דווח על רמה גבוהה למדי של שביעות רצון כללית מההשתתפות ב"אופק חדש". התכנית נתפסה כבעלת תרומה משמעותית בשלושה היבטים - שכר, מעמד המורה והישגי התלמידים. השוואה בין מורות שהשתלבו באופק חדש לבין מורות שלא השתלבו העלתה שהמורות בקבוצה הראשונה הביעו שביעות רצון כללית גבוהה יותר מהעבודה בשנה הראשונה, דיווחו על פחות קשיים במעמדן כמורות חדשות



והביעו מחויבות גבוהה יותר להתמיד בעבודת ההוראה מאשר מתמחות שלא לימדו במסגרת התכנית. החיסרון השכיח של התכנית כפי שעלה מתשובות המשתתפות באותו מחקר היה ניצול חלקי בלבד של שעות השהייה בבית הספר אשר עלול ליצור עומס יתר בשל הצורך להשלים ביצוע משימות בבית. היות ומשתתפות המחקר היו מורות חדשות, לא ניתן היה לבחון בו את הפרספקטיבה של מורות אשר חוו את התכנית כשינוי לעומת ההוראה הקודמת. מחקר שנערך לאחרונה (פישרמן, בהכנה) בחן מורים ותיקים יותר, בעלי ותק ממוצע של 16 שנים, שהתחילו לעבוד לפני יישומו של "אופק חדש". המחקר השווה בין מורים שהשתלבו לבין מורים שלא השתלבו בתכנית בנוגע לתחושת שחיקה ולזהות מקצועית. לא נמצא הבדל בין שתי הקבוצות בגורם הכללי של שחיקה אלא רק באחד הגורמים שלה- אי הגשמה. המורים המשתתפים בתכנית חשים שהם פחות מגשימים את עצמם בהוראה בהשוואה לחבריהם שאינם משתתפים בתכנית. ההסבר המוצע לממצא זה טוען שהמורה המשתתף בתכנית מתמודד עם תחושת העומס בעבודה, אם הוא חש שהמאמץ חשוב ותורם לחינוך. אם המורה אינו חש שהמאמץ שהוא משקיע תורם, במידה רבה, לחינוך ולחניך הוא עלול לחוש שחיקה בגורם אי הגשמה. ביחס לזהות מקצועית, נמצאו באותו מחקר הבדלים מובהקים בין שתי הקבוצות ביחס לגורמים: בטחון בבחירה, שליחות ומסוגלות עצמית. הציון של המורים המשתתפים בתכנית היו נמוכים בהשוואה לחבריהם בשלושת ההיבטים הללו של זהות מקצועית. בנוסף, ציון הזהות המקצועי הכללי של המורים המשתתפים ב"אופק חדש" היה נמוך, באופן מובהק, מחבריהם שלא השתתפו. המחקר התמקד בשחיקה וזהות של מורים אך לא בחן את השפעות התכנית בנוגע לצד השני של מטבע העבודה החינוכית – התלמידים.

המחקר הנוכחי בחן עמדות של מורים בעלי טווח רחב של ותק בעבודת ההוראה, כלפי תכנית "אופק חדש" ותפיסותיהם בנוגע למכלול השפעותיה של התכנית על תלמידים, על מורים ועל האווירה בבית הספר.

שאלות מהחקר

1. כיצד תופסים מורים את השפעותיה של תכנית "אופק חדש" על התלמידים ועל המורים?
2. מהן העמדות של המורים כלפי תכנית "אופק חדש"?
3. מהם הקשרים בין מאפיינים מקצועיים ואישיים של המורים לבין התפיסות והעמדות בנוגע לתכנית "אופק חדש"?

שיטה

משתתפים

המדגם כלל 97 מורים, 92% מהם נשים, אשר לימדו בבתי ספר יסודיים ובבתי ספר על-יסודיים במסגרת תכנית "אופק חדש" בשנת תשע"א. חלק מן המשיבים הם מורים הלומדים בתכניות לתואר שני במכללה להוראה וחלק אחר כולל עמיתים של מורים מהקבוצה הראשונה. השאלונים מולאו על ידי המורים במחצית שנת הלימודים תשע"א. המשתתפים במחקר מגיעים מבתי ספר בכל רחבי הארץ ומייצגים מגוון רחב מאד של מאפיינים סוציו דמוגרפיים וארגוניים. הוותק בהוראה הוא 15.6 שנים בממוצע עם סטיית תקן של 7.0 והטווח נע בין 3 ל 35 שנים. מספר השעות



השבועיות בעבודה הוא 30.4 במוצע עם סטיית תקן של 5.5 והטווח נע בין 10 ל 40. לוח 1 מתאר את התפלגות המשיבים על פי מאפיינים אישיים נוספים.

לוח 1

התפלגות שכיחויות של מאפייני המדגם, באחוזים (N=97).

המאפיין	הקטגוריות	שכיחות באחוזים
סוג בית ספר	יסודי	80
	חטיבת ביניים	20
שפת אם	עברית	72
	ערבית	17
	רוסית	7
	אחרת	4
תפקיד	מחנך	41
	מורה מקצועי	28
	רכז שכבה / מקצוע	27
	מנהל / סגן מנהל	4
ותק באופק חדש	שנה	28
	שנתיים	32
	שלוש שנים	40

כלים

הנתונים נאספו באמצעות שאלון שנבנה לצורך המחקר וכלל ארבעה חלקים.
א. מאפיינים דמוגרפיים וארגוניים של המשתתפים.
ב. רווחה מקצועית בהוראה. חלק זה בחן את התחושה הסובייקטיבית של מורים בנוגע לעבודת ההוראה. חלק זה נכלל במחקר כדי לבחון האם יש קשר בין הרווחה הכללית בעבודת ההוראה לבין העמדות כלפי "אופק חדש". בדיקה כזו מאפשרת לקבוע האם העמדות כלפי "אופק חדש" תלויות בתחושה הכללית של המורה בעבודתו או שהן מבטאות באופן נקי את ההתייחסות לתכנית עצמה. במחקר הנוכחי נעשה שימוש בגרסה מקוצרת של שאלון שפותח במחקר קודם (גילת, גונן, שגיא ועוזר, 2009). השאלון במחקר הנוכחי כלל ארבע שאלות שבחנו מוטיבציה ומסוגלות עצמית בקרב המורים. השאלון מורכב מהיגדים שהמשיבים מתבקשים להביע את הסכמתם עימם על פני סולם של שש דרגות שנע בין 1 (בכלל לא מסכים) ל 6 (מסכים מאוד). לוח מספר 2 מציג את הממוצעים, סטיות התקן והתפלגות השכיחויות (מקובצות לשלוש רמות) בכל אחד מן ההיגדים. מהימנות השאלון נמצאה גבוהה על פי אלפא של קרונבך .69. ולצורך המשך הניתוחים הסטטיסטיים חושב מדד של רווחה מקצועית על ידי ממוצע הדירוגים לכל ההיגדים. ערך גבוה במדד מציין רמה גבוהה של רווחה מקצועית בהוראה.



רווחה מקצועית בהוראה: ממוצעים, סטיות תקן והתפלגויות באחוזים ($N=97$).

ממוצע		סטיות תקן		אחוז המשיבים:	
		תקן	במידה מועטה בינונית רבה	במידה בינונית רבה	במידה רבה
4.6	1.2	9	32	59	אני שמח שבחרתי ללמוד הוראה
3.8	1.7	24	34	42	אילו הייתי מתחיל את לימודי מחדש הייתי בוחר בהוראה
3.4	1.6	36	35	29	מידי פעם עוברים בי הרהורי פרישה
5.4	0.9	2	6	92	אני מעריך את יכולתי ללמד כגבוהה

- ג. השפעת "אופק חדש" על היבטים בעבודת המורה. חלק זה בוחן את תפיסת המורים לגבי השפעת התכנית על תחומים הקשורים לתלמידים ולמורים ונבנה במיוחד לצורך המחקר הנוכחי. הוא כולל רשימת תחומים היכולים להיות מושפעים ממדיניות חינוכית והמשיבים מתבקשים להעריך את השפעת "אופק חדש" על כל תחום, באמצעות סולם של חמש דרגות שנוע בין 2 – ל +2 כאשר -2 מציין השפעה שלילית רבה, 0 מציין היעדר השפעה ו +2 מציין השפעה חיובית רבה. כדי לבחון אם ניתן לאתר קטגוריות של תחומים המושפעים מהתכנית נערך ניתוח גורמים מסוג PC עם רוטציה אורתוגונאלית. הניתוח הניב ארבעה גורמים המסבירים יחד 63% מהשונות. הגורמים שהתקבלו מוצגים בלוח 3
- ארבעת הגורמים שהתקבלו בניתוח הם:
- השפעת "אופק חדש" על איכות עבודת המורה, כפי שבאה לידי ביטוי בניהול הכיתה, הקשר עם הילדים ועם ההורים, איכות ההוראה והמוטיבציה להוראה.
 - השפעת "אופק חדש" על קידום התלמידים, כפי שבאה לידי ביטוי בהישגים הלימודיים ובאקלים הכיתתי.
 - השפעת "אופק חדש" על אוכלוסיות מיוחדות של תלמידים
 - השפעת "אופק חדש" על השכר. לאור תוצאות ניתוח הגורמים חושבו ארבעה מדדים על ידי ממוצע התשובות לשאלות הכלולות בכל גורם.
- השאלה על התפתחות מקצועית הוצאה מחישוב המדדים בגלל היעדר הבחנה בין שני גורמים. חושבו המתאמים בין ארבעת הגורמים ונמצאו ערכים הנעים בין 10. ל 40. אשר מעידים על כך שלכל אחד מארבעת הגורמים מייצג השפעה ייחודית של התכנית על הפעילות הבית ספרית.



תוצאות ניתוח גורמים לשאלון השפעת אופק חדש

גורם 4	גורם 3	גורם 2	גורם 1	
השפעה על השכר	השפעה על תלמידים בעלי צרכים אחרים	השפעה על תלמידים	השפעה על המורה	
.29	.02	.25	.67	איכות ההוראה
.43	-.02	.02	.63	קשר עם תלמידים
-.31	.17	.07	.73	אווירה בבית ספר
.17	-.02	-.03	.66	איכות הקשר עם ההורים
.24	-.04	.15	.67	ניהול כיתה
.10	.12	.08	.72	המעמד שלי בעיני התלמידים
.42	.10	.20	.47	התפתחות המקצועית שלי
-.02	.24	.18	.77	המחויבות שלי למקצוע ההוראה
.23	.11	.06	.73	ההנאה שלי מהעבודה כמורה
-.12	.29	.17	.60	הסביבה הלימודית
.18	.11	.81	.13	הישגי התלמידים
-.14	-.05	.90	.05	צמצום פערים בין התלמידים
.04	.39	.62	.34	האקלים הכיתתי
.16	.87	-.08	.18	הישגי תלמידים עם צרכים מיוחדים
.41	.82	.08	.05	קידום תלמידים מוכשרים
.78	.05	.02	.16	השכר שלי

ד. **עמדות כלפי אופק חדש**. חלק זה כלל שישה היגדים שמדדו את העמדות כלפי התכנית. ארבעה היגדים בחנו את העמדה הכללית של המורים כלפי התכנית. לדוגמא: "אני שמח להיות חלק מאופק חדש"; "באופן כללי אני מרוצה מאופק חדש". מקדם המהימנות של ארבעת ההיגדים האלה הוא גבוה - 0.91 - ולכן חושב מדד של עמדות כלליות על ידי ממוצע התשובות לארבעת ההיגדים. הציון יכל לנוע בין 1 ל 6 כאשר ציון גבוה מעיד על עמדה כללית חיובית. שני היגדים אחרים בחנו את תפיסת המחיר של התכנית: "אופק חדש יצר עומס רב מידי" ו "ההשתתפות באופק חדש מכבידה עלי". המתאם בין שני ההיגדים האלה היה בינוני - נמוך $r=0.38$ ולכן הוחלט להשאיר כל אחד מהם בנפרד לצורך המשך הניתוחים. הציון בהיגדים אלה יכול לנוע בין 1 ל 6 כאשר ציון גבוה מעיד על עומס רב או הכבדה של התכנית.



תוצאות

השפעת התכנית על תלמידים ועל מורים

שאלת המחקר הראשונה עסקה בתפיסת המורים לגבי השפעת תוכנית "אופק חדש" על היבטים הקשורים בעבודתם ובקשר שלהם עם התלמידים. על מנת לבחון שאלה זו נערכה התפלגות שכיחויות המוצגת בלוח 4.

לוח 4

השפעת אופק חדש : התפלגות שכיחויות באחוזים (N=97)

השפיעה לא	השפיעה לחיוב	השפיעה על :	השפיעה לשלילה
8.3	7.3	84.4	השכר שלי
3.2	37.9	58.9	הישגי תלמידים עם צרכים מיוחדים
5.2	39.2	55.7	ההישגים של תלמידי
2.1	45.3	52.6	איכות הקשר שלי עם התלמידים
3.1	45.4	51.5	צמצום הפערים בין התלמידים
14.1	37.5	48.4	ניהול הכיתה
3.2	52.6	44.2	קידום תלמידים בעלי רמת משכל גבוהה
6.3	54.7	38.9	ההתפתחות המקצועית שלי
10.4	64.6	25.0	איכות ההוראה שלי
5.2	76.0	18.8	הסביבה הלימודית
1.0	80.4	18.6	איכות הקשר שלי עם ההורים
3.1	78.4	18.6	המעמד שלי בעיני התלמידים
12.6	69.5	17.9	המחויבות שלי למקצוע ההוראה
2.1	81.3	16.7	האקלים הכיתתי
64.2	20.0	15.8	האווירה בבית הספר
46.9	38.5	14.6	ההנאה שלי מהעבודה כמורה

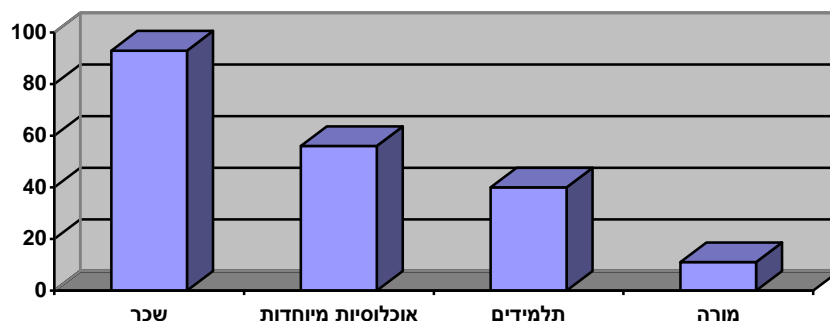
הנתונים המוצגים בלוח מלמדים על התופעות הבאות :

- א. הרוב הגדול של המורים (84%) סבורים שאופק חדש השפיע לטובה על רמת השכר שלהם.
- ב. יותר ממחצית המשיבים סבורים שאופק חדש השפיע לטובה על הישגי התלמידים, תרם לצמצום פערים בין התלמידים, קידם הישגי תלמידים עם צרכים מיוחדים ושיפר את איכות הקשר עם התלמידים. אחוז המורים הסבורים שהתכנית השפיעה לשלילה בתחומים אלה הוא נמוך ביותר.
- ג. אחוז גבוה למדי של משיבים (כ 40%) סבורים שהתכנית השפיעה לחיוב על ניהול כיתה, קידום תלמידים בעלי רמת משכל גבוהה והתפתחות מקצועית של המורים. גם בתחומים אלה נמצאו אחוזים נמוכים של משיבים הסבורים שלתכנית ישנה השפעה שלילית.



- ד. חלק לא גדול של המורים – בין 17% ל 25% - סבורים שלאופק חדש ישנה השפעה חיובית על איכות ההוראה שלהם, הסביבה הלימודית, איכות הקשר עם ההורים, המעמד בעיני התלמידים, המחויבות למקצוע ההוראה והאקלים הכיתתי. בכל התחומים האלה אחוזים נמוכים עוד יותר סבורים שלתכנית ישנה השפעה שלילית ורוב המורים סבורים שהם אינם מושפעים מאופק חדש.
- התשובות לשאלה הפתוחה מלמדות שתרומת התכנית לתלמידים מיוחסת לתוספת השעות הפרטניות ולעבודה בקבוצות קטנות. מסגרות אלה מאפשרות יצירה של דיאלוג עשיר המאפשר למורה להכיר טוב יותר את התלמיד ומקדם את הקשר ביניהם :
"תלמידים מקבלים הרבה יותר שעות פרטניות וניתן לקדם את התלמיד"; "התכנית שיפרה באופן משמעותי את הדיאלוג בין המורים לבין התלמידים וביניהם לבין עצמם".
גם התרומה המשמעותית לצמצום פערים בין התלמידים מקבלת ביטוי נרחב בתשובות לשאלה הפתוחה, כפי שמדגימה התשובה הבאה: "מענק שעות פרטניות לתלמידים מקדם את התלמידים החלשים והמצטיינים".
- ה. ממצא נוסף העולה מהלוח מראה ששני תחומים מושפעים לרעה מתכנית "אופק חדש" – האווירה בבית הספר וההנאה מהעבודה כמורה. אחוז המורים הסבורים שתחומים אלה הושפעו לטובה מן התכנית הוא נמוך מאד.

כדי לבחון את השפעת "אופק חדש" על ארבעת הגורמים שאותרו בניתוח חושבו ממוצעים וסטיות תקן של כל אחד מן הגורמים ונעשה ניתוח שונות חד כיווני עם מדידות חוזרות לבחינת מובהקות ההבדלים בין מידת ההשפעה של ארבעת הגורמים. הממוצעים מוצגים בתרשים 1. בניתוח נמצא אפקט מובהק של גורם ($F(4, 92) = 17.52, p < .001$). מבחנים א-פוסטריוריים מסוג בונפרוני ($p < 0.05$) הראו שניתן לחלק את ארבעת הגורמים לשלוש רמות מבחינת עצמת השפעה של "אופק חדש": ההשפעה החזקה ביותר היא על השכר, ההשפעה הנשייה בעוצמתה היא על התלמידים וההשפעה החלשה ביותר היא על המורים.



תרשים 1: מידת ההשפעה של "אופק חדש" על ארבעה תחומים



עמדות כלפי "אופק חדש"

שאלת המחקר השנייה עסקה בעמדות המורים כלפי תוכנית "אופק חדש" על מנת לבחון שאלה זו נערכה התפלגות שכיחויות המוצגת בלוח 5.

לוח 5

התפלגות שכיחויות באחוזים של עמדות כלפי "אופק חדש" (N=97)

ההיגד	הסכמה מועטה	הסכמה בינונית	הסכמה גבוהה
באופן כללי אני מרוצה מתכנית "אופק חדש"	45	42	13
אני שמחה להיות חלק מ"אופק חדש"	62	32	6
כדאי להפעיל את "אופק חדש" בכל מערכת החינוך	54	36	10
רוב המורים בבית הספר שלי מרוצים מתכנית "אופק חדש"	53	37	10
תכנית "אופק חדש" יצרה עומס רב מידי	2	9	89
תכנית "אופק חדש" מכבידה עלי	12	27	61

הנתונים מצביעים על כך שכמחצית המורים מגלים רמה נמוכה של שביעות רצון כללית מתכנית "אופק חדש" ופחות מ 15% הביעו שביעות רצון גבוהה. שביעות הרצון נמוכה במיוחד בשאלה המודדת את העמדה הרגשית כלפי התכנית – 62% מן המשיבים אינם שמחים להיות חלק מתכנית "אופק חדש". עוד עולה מן הנתונים שכמעט כל המשיבים (89%) סבורים שהעומס המוטל עליהם בגלל התכנית הוא רב מידי ויותר ממחצית המשיבים מרגישים שהתכנית מכבידה עליהם.

ניתוח התשובות לשאלה הפתוחה מאיר את הממצאים הכמותיים בנוגע לתחושת העומס והפגיעה באווירה בבית הספר. הניתוח העלה שתחושת העומס נובעת מכמה מקורות:

תוספת עבודה: תכנית "אופק חדש" מחייבת את המורים לבצע משימות שלא נדרשו להן קודם לכן, לצורך הכנה לשעות הפרטניות ולהוראה בקבוצות קטנות ולצורך רישום ותיעוד. "עומס של ניירת ומגוון טפסים לדיווח ולתיעוד" "עומס עצום על המורים בכל שעה פנויה המתמלאת בישיבות צוות" "שעות ההוראה רבות ויש צורך בהשקעה של זמן רב נוסף בבית לארגון דרכי הוראה".

יום עבודה ממושך ועמוס: שעות העבודה בבית הספר הוארכו אך הן אינן מספיקות על מנת להכין את כל המטלות כך שהמורים נאלצים להמשיך את העבודה גם בבית ואינן נהנות מזמן פנוי. "אין זמן פנוי כי אין חלונות ודלתות" "אין זמן לפגישות צוותים ולקישוטי כיתה שעות ההוראה רבות ויש צורך בהשקעה של זמן רב נוסף בבית לארגון דרכי הוראה".

עומס רגשי המתבטא בשחיקה ודלדול אנרגיות הנובע מהשקעה של מאמץ מתמשך ללא "אוורור". "למורה לא נשאר כוח אין זמן להפסקות/ אין 'אוויר'"

"תחושה של אוטונומיה מוגבלת מעייף, לא נשאר זמן לדברים הבסיסיים".



אשר לפגיעה באווירה בבית הספר, הניתוח העלה שהיא נובעת, לדעת המורים, מלחץ להגיע להישגים, מתח שלילי של תחרותיות ולחץ לפעול בהתאם להנחיות נוקשות. "המנהלים הפכו להיות 'פקידים מנחיתי הוראות' ואינם מאפשרים כמעט יצירתיות וגמישות בהוראה".

הקשר בין המאפיינים האישיים והמקצועיים של המורים לבין התפיסות והעמדות.
שאלת המחקר השלישית עסקה בקשר בין מאפיינים של המורים לבין העמדות והתפיסות כלפי התכנית. הניתוחים שנעשו על מנת לבחון שאלה זו העלו שהתפיסות והעמדות לגבי התכנית אינן שונות בקרב מורות ומורים, אינן שונות בקרב המלמדים ביסודי ובחטיבה, אינן קשורות לתפקיד המורה (מחנך, מורה מקצועי, רכז, מנהל) אינן קשורות למספר שעות העבודה השבועיות של המורה ואינן קשורות למספר השנים בהן המורה עובד במסגרת אופק חדש. התפיסות והעמדות אינן קשורות גם לתחושת הרווחה המקצועית של המורים. נמצא מתאם מובהק אחד בלבד, גם הוא בעוצמה נמוכה ($r = -.22$) בין הוותק בהוראה לבין תפיסת ההשפעה של התכנית על איכות העבודה של המורים. המתאם הוא שלילי בכיוונו ומעיד על כך שהמורים הותיקים יותר תופסים את תרומת התכנית למורים כמועטה יותר מן המורים הפחות ותיקים.

דיון

המחקר הנוכחי בחן תפיסות של מורים בנוגע להשפעת תכנית "אופק חדש" על תחומים בעבודתם בבית הספר ואת התייחסותם הרגשית כלפי התכנית. הממצא העיקרי של המחקר הוא בתפיסה השונה של המשיבים כלפי השפעת התכנית על התלמידים לעומת השפעתה על המורים. ככלל, השפעת התכנית על התלמידים נתפסת כמקדמת בעוד אשר ההשפעה על איכות העבודה של המורים נתפסת כמצומצמת ובהיבטים מסוימים היא בעלת אופי שלילי. אשר להשפעת "אופק חדש" על התלמידים, המורים סבורים שהתכנית מקדמת את ההישגים הלימודיים של כל הילדים, משפרת את איכות הקשר בין המורה לבין התלמידים ומועילה באופן מיוחד לאוכלוסיות המיוחדות – גם התלמידים בעלי הצרכים המיוחדים וגם התלמידים בעלי רמת משכל גבוהה.

הממצאים שהתקבלו בנוגע להשפעת התכנית על המורים הם שונים לחלוטין. אמנם, הרוב הגדול של המורים סבור שהתכנית שיפרה את רמת השכר שהם מקבלים, אולם אין די בשינוי זה כדי ליצור עמדות חיוביות כלפי התכנית. מתברר ששביעות הרצון הכללית של המורים מן התכנית היא בינונית – נמוכה, כפי שעולה מן השאלות הישירות שבדקו עמדות כלליות. כמחצית המורים אינם מרוצים מן התכנית ואינם סבורים שכדאי ליישם אותה במערכת החינוך כולה. יתירה זאת, כששים אחוזים מן המורים אינם שמחים להיות חלק מתכנית "אופק חדש" וכמעט מחצית המורים מרגישים שהתכנית השפיעה לרעה על חדוות העבודה שלהם. ממצאים אלה מצביעים, אם כך, על מוטיבציה נמוכה למדי של המורים להשתתף בתכנית. התמונה המתקבלת לגבי הרגשת המורים ביחס לאופק חדש והמוטיבציה להשתלב בו עולים בקנה אחד עם ממצאי מחקר שנערך לאחרונה (פישרמן, בהכנה) והראה שמורים ב"אופק חדש" מגלים רמה נמוכה יותר של תחושת הגשמה, בטחון בבחירה, תחושת שליחות ותחושת מסוגלות מאשר עמיתיהם שלא השתלבו עדיין בתכנית.



שני המחקרים מעלים אם כן שמורים מרגישים פגיעה בתחושת הרווחה שמלווה אותם בעבודת ההוראה. ניתן להעלות שני הסברים אפשריים לגישה זו מתוך ממצאים נוספים שהתקבלו במחקר הנוכחי. האחד הוא תחושה של עומס כבד המוטל על המורים בעקבות התכנית, שלא היה מוכר להם קודם. תשעים אחוזים מן המורים סבורים שהעומס הוא רב מידי. העומס נובע מכך שהמאמץ הנדרש מן המורים גדול הרבה יותר לעומת התקופה שקדמה לתכנית. מצב זה נוצר כתוצאה מכך שהעבודה הדרושה להכנת המפגשים הפרטניים והקבוצתיים נוספה לעבודה שוטפת עם הכיתה כולה. התוצאה היא יום עבודה ארוך בבית הספר שנמשך גם בבית ויוצר תחושה של שחיקה. תהליך נוסף שגורם לאווירה לא טובה הוא הלחץ להישגים והלחץ להתנהל בהתאם לקווים מוכתבים, שפוגע באוטונומיה וביצירתיות של המורים.

בהערכת ההשפעה השלילית של התכנית על תחושת הרווחה של המורים יש להביא בחשבון את התופעה המוכרת של התנגדות לשינויים הנכפים על העובדים בארגון, בייחוד אם שינויים אלה כרוכים בתוספת השקעה של עבודה ובהכרח לשנות דפוסים מוכרים של עבודה. אופלטקה (2008) מציין שההתנגדות יכולה לנבוע ממספר מחסומים, כגון העדפת המוכר והבטוח על פני החדש והעמום, ותחושה של היעדר פיצוי הולם עבור תוספת העבודה המתחייבת מהתכנית. גם מורים במחקר הנוכחי ציינו שעל אף השיפור הכולל בשכר, תוספת השעות מורידה את התשלום עבור שעת עבודה. סביר להניח שההתנגדות לשינויים מורגשת היטב בתקופה הראשונה ליישום התכנית כאשר היא מהווה התנסות חדשה. בשלב זה עוצמת השינוי מורגשת היטב ועדיין לא התפתחו תהליכים של התרגלות והתמודדות עימו.

על אף ההסתייגויות הללו, ניתן לומר שהכפילות שנמצאה במחקר בין ההשפעה המקדמת של התכנית על הישגי התלמידים לבין ההשפעה השלילית על תחושת הרווחה של המורים היא בעלת השלכה מדאיגה. אמנם, המטרה העיקרית של בית הספר היא קידום התלמידים ולא טיפוח הרווחה של המורים, אולם שתי התופעות האלה שזורות זו בזו. פגיעה מתמשכת בחדות העבודה של המורים עלולה לפגוע באיכות ההוראה ולחבל בהשגת המטרה של קידום התלמידים. מגבלה אחת של המחקר נובעת מהתקופה הקצרה יחסית שתכנית "אופק חדש" מיושמת במערכת החינוך. רוב המורים השתלבו בתכנית בשנתיים האחרונות ופרק זמן כזה אינו מספיק ממושך על מנת לבחון את מידת היציבות של השלכות התכנית הן על התלמידים והן על המורים. בחינה כזו מחייבת המשך המעקב המחקרי על התכנית. ניתן יהיה להפיק תובנות חשובות ממחקר על בתי ספר בהם התכנית זוכה להצלחה לעומת בתי ספר בהן היא אינה מצליחה. מגבלה נוספת קשורה להתמקדות באוכלוסיית מורים כבסיס לבחינת השפעות התכנית. מן הראוי בעתיד להרחיב את בדיקת ההשלכות של תכנית "אופק חדש" גם לנקודת המבט של השותפים האחרים בזירה החינוכית כמו תלמידים, הורים ומנהלים.



מקורות.

אופלטקה, י'. (2008). "מורים ומנהלים ב"אופק חדש" מהתנגדות להשתתפות", *הד החינוך*, פ"ה, 3, עמודים 28 – 30.

בן פרץ, מ' (2008). על אופק חדש. www.ofek-hadash.org.il/

הסתדרות המורים (2008). *הסכם אופק חדש*. <http://www.itu.org.il>

גילת, י', גונן, ח', שגיא, ר' ועזר, ח' (2009). הערכת תוכנית "אופק חדש" מנקודת המבט של מורות מתמחות. דוח מחקר. תל-אביב: מכללת לוינסקי לחינוך

הסתדרות המורים (2008). *הסכם אופק חדש*. <http://www.itu.org.il>

פישרמן, ש. (בהכנה). שחיקה וזוהות מקצועית בקרב מורים המשתתפים באופק חדש ומורים שאינם משתתפים באופק חדש



נספח

שאלון למורה

מורה יקר/ה

אנו מבקשים ממך להשתתף במחקר ולמלא את השאלון המצורף בזה. המחקר עוסק בהיבטים שונים של עבודתך כמורה. השאלון הינו אנונימי והמידע שייאסף באמצעותו מיועד לצרכים סטטיסטיים בלבד.

אנא, קרא את כל החלקים של השאלונים וענה על כל השאלות.

תודה על שיתוף הפעולה

חלק א

מין 1. זכר 2. נקבה

שפת אם: 1. עברית 2. ערבית 3. רוסית 4. אחר _____

באיזה בית ספר את/ה מלמד/ת: 1. יסודי 2. חטיבה 3. תיכון 4. אחר _____

תחום התמחות: _____

ותק בהוראה: _____ שנים

תפקיד בבית הספר: 1. מורה מקצועי/ת 2. מחנכת/ת 3. רכזת שכבה 4. רכזת מקצוע

5. סגנית/ת / מנהלת 7. אחר _____

6 מספר שעות העבודה השבועיות (ש"ש): _____

האם את/ה עובד/ת במסגרת אופק חדש? 1. כן 2. לא

אם כן, כמה זמן? _____

חלק ב

סמך/י לגבי כל אחד מן ההיגדים המוצגים להלן עד כמה את/ה מסכים/ה עם הנאמר בו, על פני סולם של שש דרגות, כאשר 1 מציין, אד לא מסכים" ו 6 מציין "מסכים מאוד".

מסכים מאוד					מאוד לא מסכים	
6	5	4	3	2	1	אני שמח שבחברתי ללמוד הוראה
6	5	4	3	2	1	אני מעריך את יכולתי ללמד כגבוהה
6	5	4	3	2	1	אילו הייתי מתחיל את לימודי מחדש הייתי בוחר בהוראה
6	5	4	3	2	1	מידי פעם עוברים בי הרהורי פרישה



חלק ג

בחלק זה אתה מתבקש/ת לחוות דעתך בנוגע לתכנית אופק חדש. לפניך מספר תחומים שיכולים להיות מושפעים מתכנית אופק חדש. סמני בכל תחום האם לדעתך התכנית השפיעה עליו באופן חיובי, לא השפיעה כלל או השפיעה באופן שלילי.

השפיעה מאד לשלילה	השפיעה מאד לשלילה	לא שינתה	השפיעה לחיוב	השפיעה מאד לחיוב	כיצד השפיעה תכנית "אופק חדש" על :
2-	-1	0	+1	+2	ההישגים של תלמידי
2-	-1	0	+1	+2	צמצום הפערים בין התלמידים
2-	-1	0	+1	+2	איכות ההוראה שלי
2-	-1	0	+1	+2	איכות הקשר שלי עם התלמידים
2-	-1	0	+1	+2	האווירה בבית הספר
2-	-1	0	+1	+2	איכות הקשר שלי עם ההורים
2-	-1	0	+1	+2	ניהול הכיתה
2-	-1	0	+1	+2	הישגי תלמידים עם צרכים מיוחדים
2-	-1	0	+1	+2	המעמד שלי בעיני התלמידים
2-	-1	0	+1	+2	השכר שלי
2-	-1	0	+1	+2	ההתפתחות המקצועית שלי
2-	-1	0	+1	+2	המחויבות שלי למקצוע ההוראה
2-	-1	0	+1	+2	הנאה שלי מהעבודה כמורה
2-	-1	0	+1	+2	קידום תלמידים בעלי רמת משכל גבוהה
2-	-1	0	+1	+2	האקלים הכיתתי
2-	-1	0	+1	+2	הסביבה הלימודית



חלק ד

לפניך רשימה של היגדים המתייחסים להיבטים שונים בתכנית אופק חדש. עד כמה את/ה מסכימ/ה עם כל אחד מן ההיגדים

מסכים מאוד					מאוד לא מסכים	
6	5	4	3	2	1	באופן כללי אני מרוצה מתכנית אופק חדש
6	5	4	3	2	1	תכנית "אופק חדש" יצרה עומס רב מידי
6	5	4	3	2	1	רוב המורים בבית הספר שלי מרוצים מתכנית אופק חדש
6	5	4	3	2	1	כדאי להפעיל את "אופק חדש" בכל מערכת החינוך
6	5	4	3	2	1	אני שמחה להיות חלק מ"אופק חדש"
6	5	4	3	2	1	ההשתתפות באופק חדש מכבידה עלי

צייני/ בנקודות מהם לדעתך היתרונות של תוכנית "אופק חדש" ומהם החסרונות שלה

יתרונות	חסרונות